

JIŘÍ JAROŠ, JIŘÍ MERTA, HELENA ZEMÁNKOVÁ

Technické muzeum v Brně, VUT v Brně - fakulta architektury

KATALOG TECHNICKÝCH OBJEKTŮ

Topografická evidence a deskripce

• 1. ÚVODEM

Myšlenka katalogu zachycujícího stav technických objektů v terénu (konvenčně u nás často nazývaných technickými památkami, což není totéž) není nová. V poslední době nabyla dokonce reálné podoby v projektu publikace Technické památky ČSR připravované v letech 1987 až 1990 pražským vydavatelstvím Olympia. Na této kolektivní práci se podílelo více jak dvacet odborníků z českých zemí a výsledkem byl rukopis s výběrovou dokumentací, připravený do tisku. K vlastnímu vydání z obecně známých důvodů panujících v současné polygrafii však nakonec nedošlo. Rovněž forma tohoto rukopisu byla přísně účelová, totiž turistický průvodce se všemi atributy takového druhu publikace.

Z tohoto důvodu uvedení autoři přikročili k postupnému vypracování makety publikace jiného druhu, a to katalogu, který má posloužit především odborným zájemcům o technické objekty v terénu. Na druhé straně však z původního autorského kolektivu nebylo možno využít spolupráce oněch autorů, kteří pracovali na publikaci Olympie. Proto podepsaní autoři zvolili cestu topografické evidence a deskripce objektů, které budou postupně zahrnuty do makety nového katalogu. Je to především z důvodů odbornosti příslušného autora, neboť zabývat se každým objektem speciálně by vyžadovalo součinnosti oborového specialisty, což v drtivé většině případů není možné. Jde tedy především o deskripci současného stavu zjištěných technických objektů v takovém rozsahu, který by byl jak autorsky, tak vydavatelsky únosný současným československým poměrům.

• 2. POJETÍ TECHNICKÉHO OBJEKTU V TERÉNU

Do tohoto katalogu se zahrnují ty historické či současné objekty, ve kterých probíhala nebo probíhá dotyčná výroba, technologický proces, anebo sloužily či slouží výrobnímu nebo technickému účelu. V tomto pojetí tedy je lhostejné, zdali objekt je či není předmětem památkové ochrany státu, jak to předpokládá konvenční pojetí technické památky do nedávné minulosti.

Naopak, do zorného pole odborného zájmu se takto dostávají právě ony objekty, o které v minulosti nebyl zájem jak ze strany oficiálních institucí jakožto předmětů památkové ochrany, tak ze strany odborné veřejnosti.

Je nutno konstatovat, že v našich zemích je právě těchto objektů drtivá většina ve všech oblastech výroby a techniky. Jejich rozrůznění je nesouměřitelné jak podle druhu a odvětví, tak podle počtu a stupně zachovalosti, respektive devastace. A právě velkoplošná devastace těchto objektů na celém území republiky vyvolává naléhavou potřebu jejich dokumentace, která za vhodných podmínek může přispět k jejich záchraně a novému využití. V řadě případů ovšem jsme již jen svědky konečného zániku těchto objektů, které současná společnost nedokáže uchránit před zkázou, natož účelně je využít. Situace v našem prostředí je natolik alarmující, že do třetího tisíciletí naše společnosti vykročí s kontem zatíženým zničením řady cenných objektů

popřípadě s vymizením objektů mnoha odvětví výroby (pro ilustraci uvedme jen zánik vodních, větrných mlýnů, pil, vápenek, cihelen, pivovarů, lihovarů, papíren, textilek atd.). Proto je účelné v dokumentaci rozlišit tři skupiny objektů podle jejich trvání, a to objekty

- existující (včetně renovovaných)
- rušené
- zaniklé.

Nakonec jest si uvědomit, že v případě rušených a zaniklých technických objektů to bude právě ona dokumentace, jež bude podávat svědectví o jejich civilizačním významu.

• 3. NÁVRH MAKETY

Členění katalogu si představujeme následovně:

1) textová část

- I. Lokalita (obec, místní část, trať, místní poloha). Stávající okres
- II. Poloha (základní topografické údaje, případné odkazy na mapy)
- III. Charakteristika (stručný výčet základních znaků objektu)
- IV. Historie objektu (pokud je znám, až po rušení či zánik)
- V. Popis (areál, stavební objekt, technické vybavení, vývojové etapy, zánik)
- VI. Uživatel (v důležitých případech přehled majitelů, pokud je známo, že provedli změny a zásahy v objektu)
- VII. Přístup (základní údaj, zdali je objekt přístupný či nepřístupný veřejnosti, případně další informace)

2) dokumentační část

- I. Měřická dokumentace (základní architektonická situace areálu, objektu základní výkres strojního vybavení případně situační schema, pokud není výkres, plán)
- II. Foto (charakteristický celek objektu)
- III. Různé (Soupis literatury o objektu, odkazy na mapy, ikonografii, archivy podle situace)

Poznámka: číslování pochopitelně může být desetinné či jinak pojednáno, kapitola historie objektu může být fakultativní.

• 4. ČLENĚNÍ LOKALIT

Zde vzniká otázka územního a časového členění, a dále členění podle druhů lokalit. V našem případě zorné pole badatelského zájmu vcelku vymezuje území Moravy a Slezska (země Moravskoslezské), a to v jejím historickém rozsahu k roku 1949. (K 1. 1. 1949.)

Pro praktické členění katalogu za stávající situace, kdy zanikly bývalé velké kraje (kraj jihomoravský a severomoravský do roku 1990) je možno použít jako pomocného vodítka rovněž tohoto administrativního členění vzhledem k dosavadní konvenci. V tomto případě by členění bylo provedeno na regiony

- "jižní Moravy" (= bývalý jihomoravský kraj)

- "severní Moravy" (= bývalý severomoravský kraj včetně Slezska)

V případě historického členění by přicházely do úvahy regiony

(a) - Moravy (= celé historické území Moravy včetně částí doposud administrativně přiřazených k Čechám)

- Slezska (= celé historické území Opavského a Těšínského Slezska), nebo

(b) - "jižní Moravy" (= historické regiony)

- "severní Moravy" (= historické regiony)

- "Slezska" (= historické regiony)

Za současného stavu se jeví jako konvenčně nejvýhodnější použít historického členění typu (a).

Časové členění je rovněž věcí konvence, v našem případě by mohlo zahrnovat všechny objekty zájmu industriální archeologie včetně dochovaných lokalit prehistorických a historickoarcheologických.

Členění lokalit podle trvání, viz kapitolku 2:

- existující

- rušené

- zaniklé.

Bylo by vhodné předeslat před lokality, anebo tyto seskupit podle trvání.

• 5. VYBRANÉ PŘÍKLADY TEXTOVÉ A DOKUMENTAČNÍ ČÁSTI

Byly zvoleny takové příklady, které znázorňují jednotlivé položky textové a dokumentační části, jak bylo vypočítáno v kapitole 3.

Podle trvání byly vybrány dva objekty existující

- vodní mlýn - elektrárna

- větrná turbína,

dále dva objekty rušené

- viadukt

- portál tunelu.

Objekty zaniklé do vybraných příkladů zahrnuty nebyly. Předpokládáme, že jejich deskripce by se prováděla podle stejných měřítek a na základě dochované či dostupné dokumentace.

Vybrané příklady:

Blansko - Dolní Lhota (okres Blansko): vodní mlýn - elektrárna (1)

Vedrovice (okres Znojmo): větrná turbína (2)

Moravské Bránice (okres Znojmo): viadukt (3)

Brno - Obřany (okres Brno - venkov): portál tunelu (4)

• 6. PŘEDPOKLÁDANÝ ZPŮSOB ŘAZENÍ LOKALIT

Předpokládáme abecední řazení podle úředních názvů obcí, místních částí, osad, samot.

Je možno řadit buďto

- výhradně podle názvů obcí průběžně pro celý region Moravy a Slezska
- nebo podle okresů (abecedně uvnitř okresů rovněž takto).

Vybrané příklady nejsou řazeny abecedně.

• 7. PŘEDPOKLÁDANÝ ZPŮSOB VYDÁNÍ KATALOGU

Za současného stavu panujícího celostátně v naší polygrafii se jeví jako reálný následující postup realizace katalogu:

- 1) - vypracování definitivní verze rukopisu (včetně úplné dokumentační části, soupisů literatury)
- 2) - provedení "počítačového výtisku" formou rozmnožení a grafické úpravy rukopisu počítačem a jeho tiskárnou (předpokládaný počet exemplářů do 200 kusů)
- 3) - nabídka počítačového výtisku + fotografických příloh nakladatelství.

Na tomto místě je nutno konstatovat, že vzhledem k naprosto neprůhledné vydavatelské situaci je možné, že celý projekt může na řadu let skončit v etapě (2.), tj. jako počítačový výtisk.

• 8. AUTORSTVÍ TEXTU A DOKUMENTACE

Autorství textu se předpokládá, jak je uvedeno v záhlaví makety.

Autorství dokumentace, tj. jednotlivých fotografií a plánů (měřické dokumentace) se předpokládá uvádět přímo u této dokumentace (jména dokumentátorů) pokud jsou známa).

Případně formou seznamu na konci díla.

PŘÍKLAD (1)

Existující objekt

BLANSKO - místní část DOLNÍ LHOTA, okres Blansko

I. Lokalita:

Malá vodní elektrárna a mlýn ve středu obce, na náhonu řeky Svitavy, vpravo od silnice Blansko - Spešov - Rájec - Jestřebí, vlevo od železniční stanice Dolní Lhota, na trati Brno - Česká Třebová (č. 260)

II. Poloha:

Autoatlas ČSR (č. ..., x,y)

Mapa Moravský kras, Čs. ústav kartografický 19XX, x - y

Speciální mapa Boskovice 1 : 75.000, vyd., x - y

Státní vodohospodářský plán, Hlavní povodí: Morava. Dílčí SPV: XXII - Svatka, 36, Využití vodní energie, Brno 1956, Svitava č. 101

III. Charakteristika:

Trojtraktový zděný objekt L půdorysu, s budovou strojovny elektrárny kolmo na vodoteč náhonu. Mlýnský provoz zanikl, elektrárna činná. Náhon o délce cca 4000 m s vyhraditelným jezem moderní betonové konstrukce. V náhonu u jezu historické dubové piloty.

IV. Historie:

Vodní elektrárna založena roku 1909, mlýn doložen nejméně od r. 1597 (Bělkův mlýn v Zářečné Lhotě, dnešní Dolní Lhotě). V letech 1908 - 1909 majitel mlýna Eduard Jabůrek vázán smlouvou o dodávce proudu Elektrickým podnikům knížete Salma - Reifferscheidta. Elektrárna zásobovala mlýn (22 kW), a síť knížete Salma (20 - 30 kV), pracovala do společné sítě s centrály v Blansku a v Rájci - Jestřebí. Provoz mlýna zanikl v 50. letech 20. století, provoz elektrárny o něco později. Soukromník M. Stránský rekonstruoval elektrárnu, opravil náhon, instaloval Kaplanovu turbínu (cca 35 kW) výroby Kolben.

V. Popis:

Vyhraditelný betonový jez o dvoutabulovém stavidle ovládaném ručně. Spád 4 m, 1 horizontální kašnová Kaplanova turbína Kolben, shrabovač česlí motorově ovládaný.

Strojovna modernizována, zachována secesní atika s vročením 1909, 1patrová mlýnice má oblouková cihlová ostění.

Mlýnice bez strojního zařízení.

VI. Uživatel:

Budovu mlýnice užívá JZD, budovu obytnou soukromník, elektrárnu soukromník M. Stránský, pro veřejnou sít.

VII. Přístup:

Mlýnice a obytná budova v interiéru nepřístupná, elektrárna v interiéru nepřístupná.

Shlédnout objekt lze ze silnice od Blanska nebo ze silnice od žel. stanice.

dokumentační část:

- situační náčrt odpadní strouhy mlýnské, archiv TMB, M.Stránský

- výkresy strojního zařízení:

mlýn Dolní Lhota 1892 podélný řez

- " - příčný řez

mlýn elektrárna Dolní Lhota 1908

- " - 1936

- foto: průčelí obytné budovy a elektrárny, stav 1909.

PŘÍKLAD (2)

Existující objekt

VEDROVICE, okres Znojmo (u Moravského Krumlova)

I. Lokalita:

Větrná turbína v trati Nad koupalištěm (též u větráku), mezi č.p. 28 a 29, parc. č. 52/1 na svahu ve středí obce, v bývalé části Zábrdovice.

II. Poloha:

Autoatlas ČSR (č. ..., x-y)

Speciální mapa Znojmo-Mor. Krumlov 1 : 75.000, vyd., x-y

Topografický list č., vyd...

III. Charakteristika

Větrná turbina systému Eclipse (Corcoran), výroby Kunz, v kompletní sestavě, pohon vodního čerpadla místního vodovodu, se studnou.

IV. Historie:

Větrnou turbínu objednalo Vodovodní sdružení v obci v letech 1912 - 1914 pro zásobování obce vodou (cca 25 domů) od tehdejšího největšího výrobce větrných motorů v zemi, Kunzovy továrny v Hranicích na Moravě (dnešní Sigma Hranice), která stroj vyrobila a provedla jeho montáž. Turbina pracovala bez závad až do r. 1947 samostatně, do r. 1958 společně s elektromotorem. Poté byl provoz větrného pohonu zastaven. V 70. letech za spolupráce MNV, KSSPPOP a TM Brno stroj zařazen do soupisu památek, v 80. letech konzervován jako statická technická památka.

V. Popis:

Turbina je jedním ze dvou relativně kompletně zachovaných strojů tohoto typu na jižní Moravě. Oběžné kolo s plechovými lopatkami, kormidelní systém a stožár příhradové konstrukce zachovány.

VI. Uživatel:

MNV Vedrovice

VII. Přístup:

Lze shlédnout z místní komunikace, objekt oplocen. Přístup na montážní plošinu zabráněn.

dokumentační část:

- výkres znaleckého posudku stability ing. F. Číževský
- fotografie stroje archiv TMB, 80. léta

PŘÍKLAD (3)

Rušený objekt

MORAVSKÉ BRÁNICE, okres Brno - venkov (u Ivančic)

I. Lokalita:

Dva železniční viadukty - staré a nové těleso, na 130,178. km železniční trati Znojmo - Střelice - Brno (č. 244), nad údolím řeky Jihlavy, u železniční stanice Moravské Bránice (cca 300 m).

II. Poloha:

Autoatlas ČSR (č. ..., x-y)

Speciální mapa Znojmo - Mor. Krumlov - Ivančice 1 : 75.000, vys., x - y, Topografický list č. vyd...

III. Charakteristika

Příhradový viadukt na pilířích, 6 polí, v současné době rušen ČSD.

IV. Historie

Staré těleso viaduktu ("ivančický viadukt", v něm. odborné literatuře "Iglawa Viaduct") vybuodovala státní železniční společnost bývalé monarchie v letech 1868 - 1870. Návrh na přemostění údolí pro účely dráhy podal stavební ředitel společnosti Karl von Ruppert, převážnou část projektových prací provedl ing. Alois Rogenhofer. Železnou

mostní konstrukci dodala francouzská železářská společnost Cail et comp. Paris - Gives - Lille. Tradovaný podíl francouzského konstruktéra A. G. Eiffela na výpočtech nebo konstrukce viaduktu nelze potvrdit, stejně jako tradici o zakoupení viaduktu na světové výstavě v Paříži. Těleso starého viaduktu sloužilo železničnímu provozu od doby výstavby až do r. 1978. Tehdy bylo zjištěno, že parametry viaduktu nevyhovují nadále bezpečnému provozu. Provozovatel a majitel starého viaduktu ČSD vybudoval v nové trase odsunutě o 15 metrů od původního tělesa viaduktu novou odlišnou konstrukci sloužící současnému železničnímu provozu.

V. Popis:

Starý viadukt byl unikátním příkladem dnes již klasické staticky neurčité příhradové konstrukce, jejímž materiálem je svářkové železo. Dva hlavní přímopásové příhradové nosníky vytvářejí dvojnásobně složenou soustavu se svislicemi, sestávajícími ze 6 polí. Dvě vnější pole jsou dlouhá 61,35 metru, čtyři vnitřní pole mají stejnou délku 63,70 metru, celková délka činí 373,50 metru, výška původní koleje nad hladinou Jihlavy činila 42 metry.

Nový viadukt odlišné konstrukce a technologie výstavby vznikl svislým spojením dvou plnostěnných otevřených nosníků tvaru "I".

VI. Uživatel:

ČSD, Střední dráha Olomouc.

VII. Přístup:

Objekt rušen, základové sokly a opěrné systémy možno shlédnout ze silnice Ivančice - Mor. Bránice nebo od železniční stanice Mor. Bránice.

dokumentační část:

- výkresová dokumentace, archiv TMB
- foto, archiv TMB

Literatura:

Prochaska, K. - Geschichte der Eisenbahnen der Österreichisch-ungarischen Monarchie. I. Band., II. Theil, Wien - Teschen - Leipzig 1898, s. 8, 9, Abb. 6.

Dokumentace železničního mostu v Ivančicích, Brno - červen 1977, (Rukopis TM Brno, č. R 3.)

PŘÍKLAD (4)

Rušený objekt

BRNO - OBŘANY, okres Brno - město (na trati Brno - Česká Třebová)

I. Lokalita:

Portál železničního tunelu č. 1 trati Brno - Česká Třebová (č. 260), v úseku trati Brno - Maloměřice — Brno - Obřany, za kamenným viaduktem přes řeku Svitavu, ve svahu pravěkého hallstattského "Hradiska".

II. Poloha:

Speciální mapa Brno, 1 : 25 000, vyd. ...
Topografický list č. ...

III. Charakteristika:

Portál provedený z kamenných kvádrů technikou obvyklou při výstavbě tohoto druhu objektů na území bývalé monarchie v období 2. poloviny 19. století až do jeho konce.

IV. Historie:

Vybudován v l. 1843 až 1849, opravován v 70. letech 19. století. Společně s druhým portálem tohoto typu (nikoli tak zdobně provedeným) č. 8 téže trati (Adamov - Nový hrad), představoval do doby rušení poslední památky železniční stavební techniky svého druhu na Moravě.

V. Popis:

Kamenné kvádry, tympanon s krakorci.

VI. Uživatel:

ČSD Střední dráha Olomouc.

VII. Přístup:

Z místní komunikace (pěší cesty) Obřany - Blžovice nad Svitavou, nebo z Hradiska. Objekt rušen.

dokumentační část:

- foto - reprodukce

Literatura:

Vlastivěda Moravská, ...

Prochaska K., Geschichte der Eisenbahnen ...

• PRACOVNÍ POZNÁMKA:

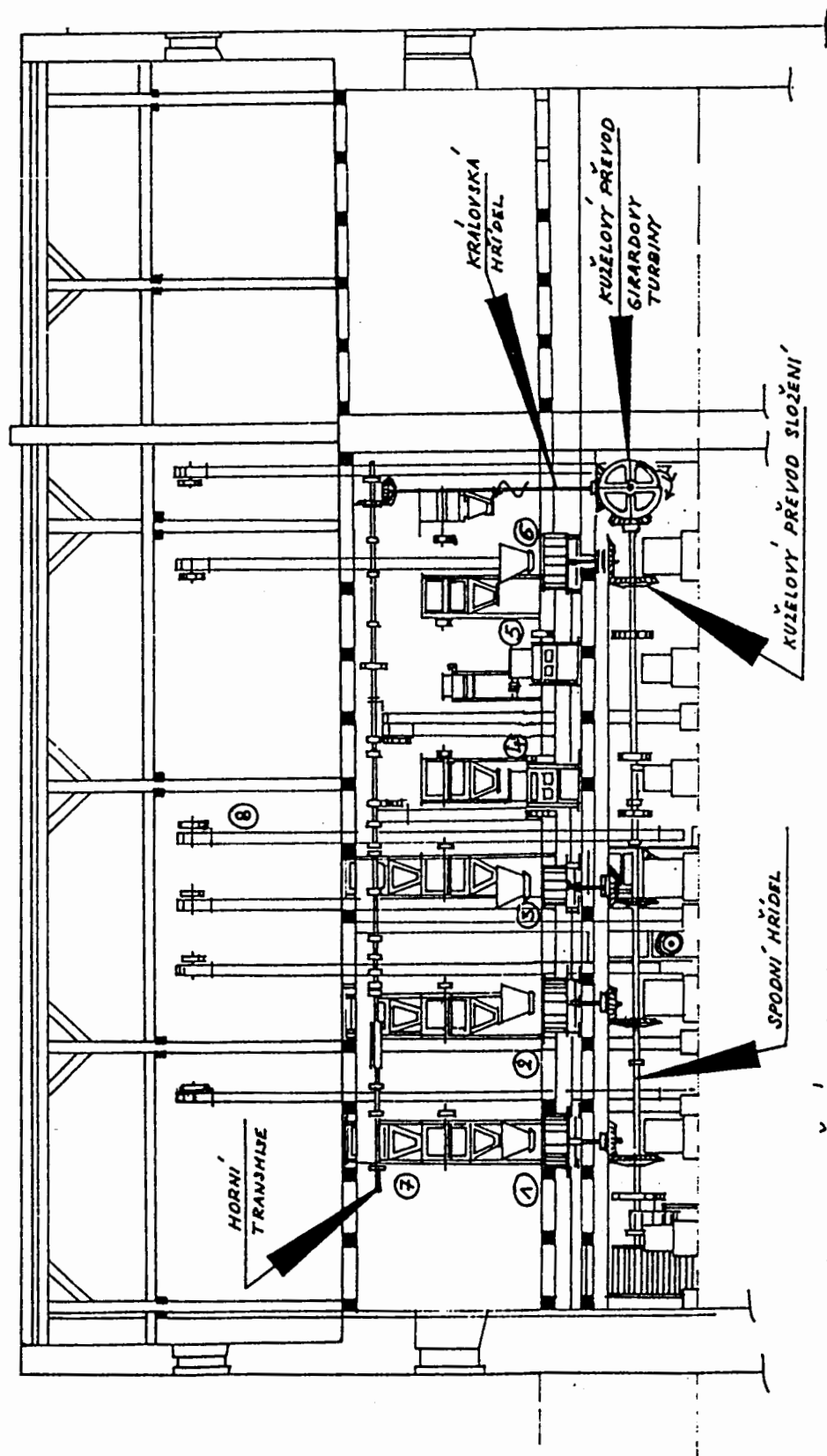
Výchozím materiálem tohoto katalogu je rukopis publikace Technické památky ČSR připravený a nerealizovaný pro nakladatelství Olympia (viz úvod, 1.).

Veškeré údaje a informace tohoto rukopisu je zapotřebí znovu ověřovat - pokud nejde o informace a data daná - a toto vše vyžaduje kolektivní spolupráci všech autorů a dokumentátorů.

Zde může nastat největší problém. Další problém je doplňování základních údajů o lokalitách a topografické pasportizaci (mapy, plány atd.), stejně tak o literatuře. Poctivé ověření všech údajů může prodloužit přípravu rukopisu na několik let.

Konečně poslední nebezpečí této práce tkví v tom, že není motivována žádnou objednávkou. Může tudíž zcela reálně nastat nebezpečí, že po několikaletém úsilí zůstane práce v rukopise. Příklad Olympia je v tomto směru pouze jedním příkladem z mnoha.

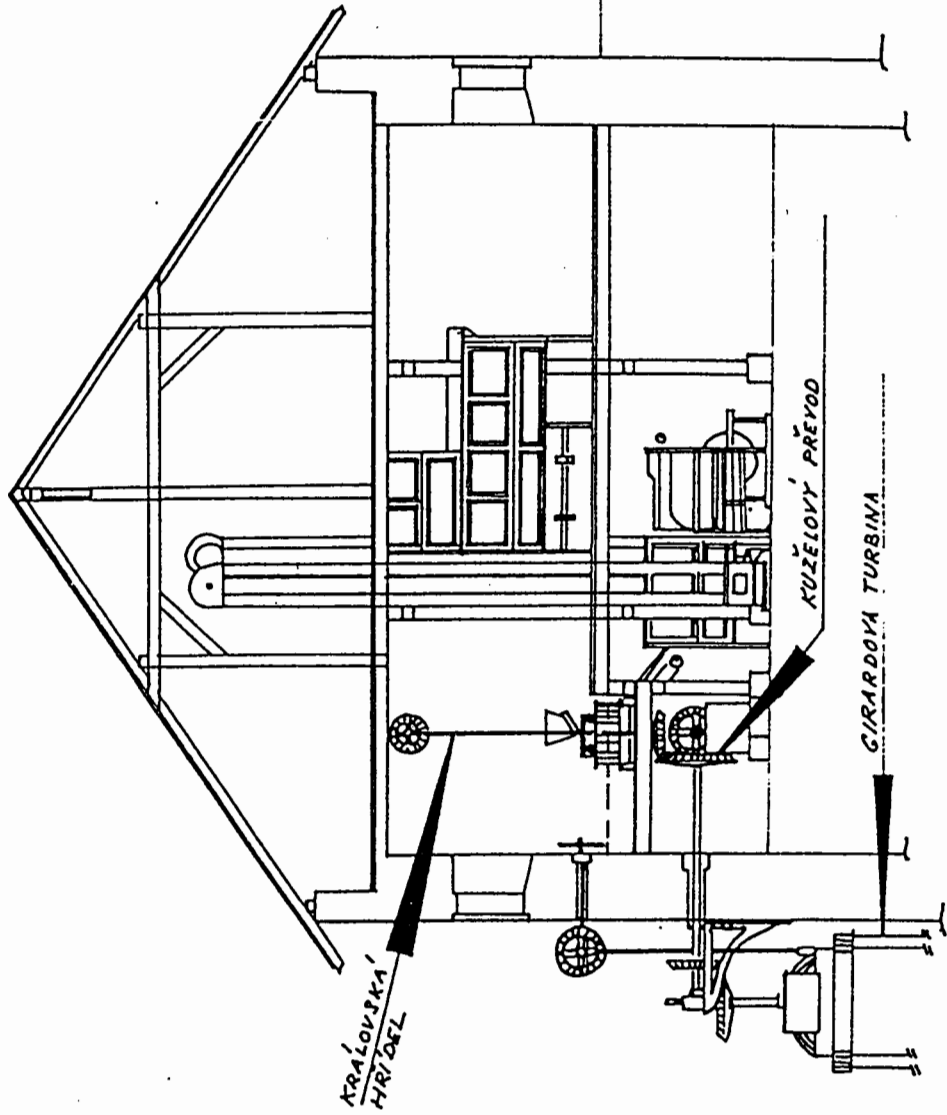
MLÝN DOLNÍ LHOŤA 1892

- 1-3, 6 SLOŽENÍ 3 KAMENY
- 4, 5 MLÝNSKÉ STOLICE
- 7 HRANOVÉ VYJĚVACE
- 8 VÝTAHY MELIVA

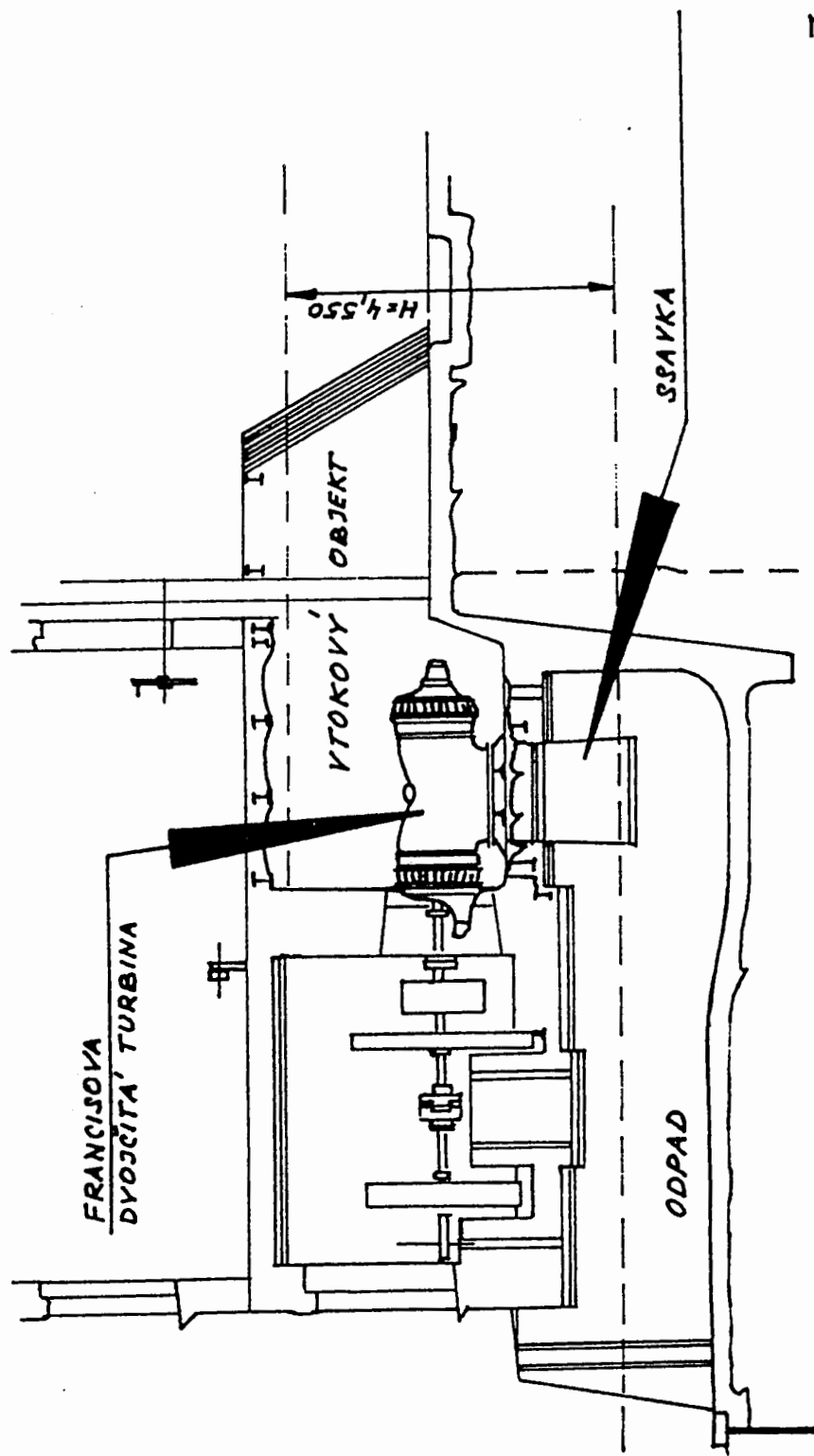
1:100

MIÝN DOLNÍ LHOJA 1892

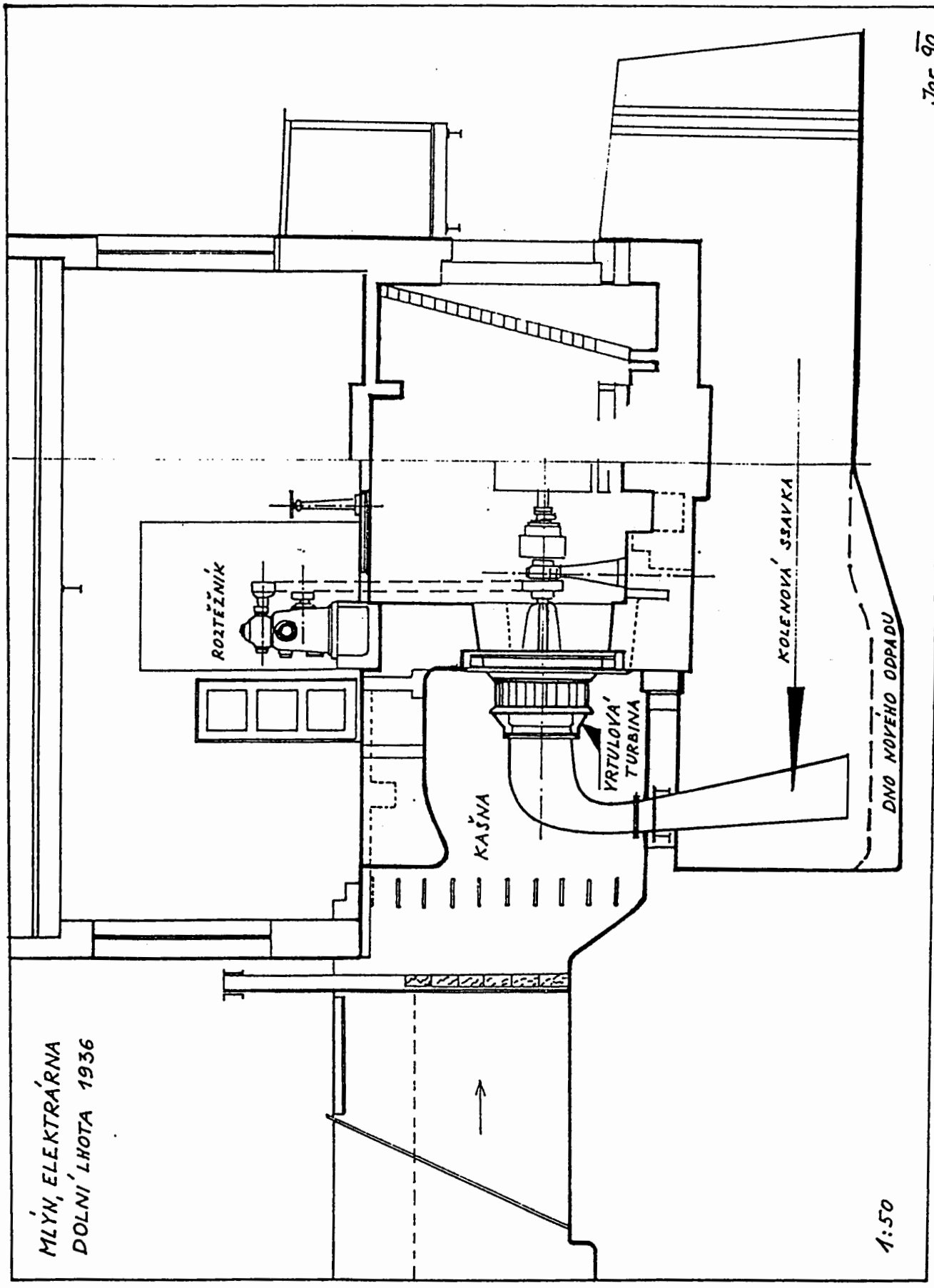
1:100 Jar. 90

MLÝN, ELEKTRÁRNA DOLNÍ LHOTA 1908

1:100

Jan 90

MLÝN, ELEKTRÁRNA
DOLNÍ LHOTA 1936

1:50

Znalecký posudek stability a trvanlivosti
památkou chráněného technického objektu

"VĚTRNÉ KOLO" ve Vedrovicích.

křídlo
1100
154 315

celkem třicet křídel

